

O dometima i ograničenjima Nove ekonomske sociologije kapitalizma

Victor Nee and Richard Swedberg (Eds.) 2005. *The Economic Sociology of Capitalism*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Rasprava o dometima i ograničenjima jedne naučne discipline svakako zahteva prostor znatno veći od obima ovog teksta, kao i analizu složeniju i detaljniju od ovde ponuđene. Međutim, pojava zbornika koji pretenduje da podstakne proučavanja problema zanemarenih u jednoj naučnoj oblasti i time pomeri granice discipline, ustoliči teorijske i analitičke okvire novih pravaca istraživanja, nudi svakako osnovu za preispitivanje stanja u datoj naučnoj disciplini, doduše ograničenog dometa. *Ekonomska sociologija kapitalizma*, objavljena kao zbornik tekstova najistaknutijih autora takozvane Nove ekonomske sociologije, upravo predstavlja primer publikacije sa navedenim pretenzijama. Sa distance od pet godina, moguće je relativno pouzdano oceniti u kojoj meri je pojavljivanje ovog zbornika (proisteklo iz samorefleksivnih zapažanja vodećih autora o ograničenjima i slabostima u dotadašnjem razvoju discipline, kao i potrebama i pravcima njenog daljeg razvoja) uspelo zaista da podstakne dalji razvoj discipline u željenom pravcu.

Nova ekonomska sociologija predstavlja relativno mladu posebnu sociološku disciplinu, mada se njeni ključni temelji, pa i disciplinarne granice (koje su se doduše vremenom menjale), mogu pronaći još u delima socioloških klasika (Vebera, Dirckema i Zimela). Razvoj nove ekonomske sociologije, koji je poseban zamah dobio u američkoj sociologiji nakon čuvenog Granoveterovog teksta o društvenoj ukorenjenosti ekonomske akcije (Granoveter, 1985), lansirao je ovu disciplinu u vrh najistaknutijih socioloških disciplina kako u pogledu akademskog pozicioniranja, tako i u pogledu obima i značaja naučnih i primenjenih istraživanja, pre svega u SAD (više u Bolčić, 2004). Prema Svedbergovoj oceni, pomenuti Granoveterov tekst ostvario je veliki uticaj zato što je premestio fokus sociološke kritike ekonomije sa uobičajenih prigovora o nerealističnoj ekonomskoj racionalnosti individualnih aktera, na nespornost da se u analizi ekonomskih fenomena uzme u obzir socijalna struktura (Svedberg, 1997). Na ovu kritiku oslonjena je jedna od temeljnih teorijskih pretpostavki nove ekonomske sociologije o socijalnoj, strukturalnoj ukorenjenosti ekonomskih fenomena (social embeddedness) koja je zapravo predstavljala modifikaciju Polanjijeve teze.² Drugi temeljni koncept na kome je učinjen prodor u konstituisanju i razvoju Nove ekonomske sociologije jeste koncept „socijalne konstrukcije ekonomije” koji je preuzet od Bergera i Lukmana (Berger, Lukman, 1966, nav. prema Svedberg 1997), a koji je takode

¹ mbabovic@f.bg.ac.rs

² Polanji koristi termin „ukorenjenost“ primarno u analizi slobodnog, samoregulišućeg tržišta i ukazuje da je ekonomija bila ukorenjena u društvu u predkapitalističkim društvima da bi se sa pojavom slobodnog, samoregulišućeg tržišta istrigla, „iskorenila“ iz društvene kontrole, dok Granoveter jednostavno ističe da su ekonomski fenomeni uvek i svuda na neki način ukorenjeni u socijalne interakcije i socijalnu strukturu (shvaćenu pretežno kao socijalne mreže) (Granovetter, 1985).

preko Granoveterovih radova uveden u teorijske temelje ekonomske sociologije (Granoveter 1990, nav. prema Svedberg, 1997). Na ovom mestu nije moguće ulaziti u detaljnije obrazloženje procesa koji su zapravo pripremili „teren“ za brzi razvoj discipline nakon Granoveterog članka (o tome više u Guilen et al, 2002, Bolčić, 2004), ali činjenica je da su dostignuća u oblasti Sociologije rada, Sociologije organizacija i Teorije organizacija, ali i u čitavom nizu socioloških disciplina, kao i radovi Vajta o Sociologiji tržišta (1981) ili Barta o struktornoj teoriji akcije (1982) (koja doslednije razvija koncept socijalnih mreža) značajno doprineli konstituisanju Nove ekonomske sociologije.

Tokom 1980ih i 1990ih beleži se izuzetno bogata produkcija radova u oblasti sociološkog proučavanja ekonomije, da bi 1992. godine bila publikovana prva hrestomatija (Granoveter, Svedberg ur. 1992, prvo izdanje; 2001, drugo izdanje), a 1994. godine bio objavljen veliki *Priručnik iz ekonomske sociologije (The Handbook of Economic Sociology)* koji su priredili Smelser i Svedberg a koji je odražavao tadašnje granice, dominantne teorije, koncepte, metode i istraživačke nalaze u okviru ove discipline. Ukratko, postalo je jasno da je sociologija smelije nego ikada zakoračila u analizu ekonomskih fenomena koji su se ranije smatrali isključivim domenom ekonomije (poput analiza novca, finansijskih tržišta, i sl.), te da se suštinski ekonomska sociologija razlikuje od ekonomije u sledećim aspektima (Smelser, Svedberg, 1994: 3-6):

1. *Osnovna jedinica analize* u ekonomiji je pojedinac, dok su to u ekonomskoj sociologiji i različite društvene grupe, organizacije, institucije, globalna društva. Osim toga, ekonomski akter je za ekonomske sociologe uvek društveni akter, što znači da se posmatra u kontekstu interakcija, struktura i kultura u koje je uključen i koje ga determinišu, a ne kao izolovani pojedinac usmeravan sopstvenim preferencijama
2. *Ekonomska akcija* se u ekonomiji poima kao formalno racionalna (usmeravana relativno stabilnim skupom preferencija, a u skladu sa procenom maksimizacije korisnosti). U ekonomskoj sociologiji, za razliku od ove formalne racionalnosti u analizi ekonomskog delanja, polazi se od koncepta supstantivne racionalnosti, prema kome se ekonomski akteri u izboru pravaca akcije ne vode isključivo kriterijumima maksimizacije korisnosti u alokaciji resursa, već i drugim principima, normama, interesima i sl. U ekonomiji racionalna akcija se *pretpostavlja*, u ekonomskoj sociologiji ona se *objašnjava* (umesto premise predstavlja varijablu). Pored toga, u proučavanju ekonomske akcije sociolozi posebnu pažnju poklanjaju odnosima moći koji oblikuju ekonomsko delanje i njegove ishode.
3. *Odnos između ekonomije i društva* bitno se različito razume u ekonomiji i sociologiji. U dominantnim ekonomskim analizama socijalni fenomeni su često isključeni iz analize, podrazumevaju se kao stabilni pozadinski parametri ekonomskih fenomena, ili se pak za njima poseže u uslovima u kojima se slobodno tržište ne može konstruisati, odnosno kada analiza utemeljena na pretpostavkama racionalnog izbora ne može da ponudi objašnjenje. U sociologiji, međutim, ekonomija je «organski» deo društva, a institucije, strukture, mreže, odnosi i norme predstavljaju važne varijable u analizi ekonomskih fenomena.

Ekonomsku sociologiju Smelser i Svedberg definišu kao oblast primene sociološke perspektive (okvira, varijabli i eksplanatornih modela) na oblast proizvodnje, distribucije, razmene i potrošnje dobara i usluga (1994: 2). Kao tri glavna pravca istraživanja u ekonomskoj sociologiji ovi autori izdvajaju: sociološku analizu ekonomskih procesa, analizu interakcija između ekonomije i ostatka društva i proučavanje promena u institucionalnim i

kulturnim determinantama koje oblikuju društveni kontekst ekonomije (Ibid: 6). Napokon, važna metodološka razlika između ekonomije i sociologije ogleda se u usmerenosti ekonomije na predviđanja, a sociologije na opis i objašnjenja ekonomskih fenomena.

Tokom gotovo tri decenije ekonomska sociologija je ostvarila značajne doprinose u razumevanju ekonomskih fenomena, pa i razvoju sociologije kao naučne discipline. Ona je «uspela da sociologiji 'vrati' ekonomiju kao sferu društva u njen legitimni domen izučavanja» (Bolčić, 2004). Ona je ponudila kvalitativno novo razumevanje ekonomskog delanja koje izbegava zamke pristupa prenatlaženje atomizovane racionalnosti i prenatlažene strukturne i kulturne determinisanosti i ograničenosti aktera. Ostvarila je značajne pomake u razvoju mrežnih pristupa, uvide u odnose ekonomske akcije i socijalne strukture, veza između ekonomskih i kulturnih fenomena i podvrgla analizi niz ekonomskih fenomena koji su uglavnom bili isključeni iz klasičnih ekonomskih analiza (neformalne i netržišne oblike rada, rodne aspekte ekonomskog delanja, i sl.). Međutim, dominantno obeležje tokom ovog perioda razvoja ekonomske sociologije ostaje usmerenost na pojave mikro i mezo nivoa.

Publikovanje *Ekonomske sociologije kapitalizma* predstavljeno je kao pokušaj vodećih autora ove sociološke discipline da podstaknu istraživanja koja će je usmeriti prema makro nivou - prema «komparativnoj institucionalnoj analizi kapitalizma» (Nee, Swedberg, 2005: XXXVI). Prema oceni autora, kapitalizam je danas dominantan ekonomski sistem a razumevanje karakteristika i dinamike ekonomskih kapitalističkih institucija predstavlja imperativ za društvene nauke. Za razliku od ekonomije koja je tradicionalno bila fascinirana superiornošću kapitalizma kao ekonomskog sistema i njegovom mašinerijom rasta, sociologija je pretežno bila zainteresovana isključivo za njihove socijalne posledice, poput klasnih sukoba, anomije, nejednakosti i brojnih drugih društvenih problema. Kapitalistički ekonomski sistem po sebi nije bio od posebnog interesa. Ni i Svedberg ističu da je sociologija upravo ustoličena kao naučna disciplina na komparativnom izučavanju institucija, te da su nakon klasične ere u razvoju sociologije problemi institucionalnog poretka kapitalizma bili zanemareni, delom zbog toga što je institucionalni okvir kapitalizma u drugoj polovini 20. veka dospao u stanje relativne ravnoteže. U tom stabilnom kontekstu ekonomska sociologija je započela pionirsko izučavanje načina na koje socijalne mreže strukturiraju ekonomski život. Ove mrežne analize ekonomskog života usmerile su se pretežno na mezo nivo društvene stvarnosti, na kome se socijalne veze između aktera posmatraju kao veze uspostavljanja poverenja, kanalisanja informacija, podrške ekonomskim transakcijama i sl. Prema mišljenju autora, ovakva istraživanja obogatila su sociološka saznanja o načinima na koje se ekonomska zbivanja uspostavljaju u uslovima datih socijalnih struktura i interakcija, pa i saznanja o približnim uzrocima datih ekonomskih fenomena, ali su se ipak dublji uzroci, locirani u institucionalnim strukturama, gubili iz vida. Stoga je opadanje analitičkog interesa za klasične teme komparativne institucionalne analize započete u delima Vebera i Polanžija ograničilo Novu ekonomsku sociologiju uglavnom na deskriptivne studije ekonomskog života. Autori smatraju da ekonomska sociologija kapitalizma mora da se odlučno pomeri dalje od pristupa o mrežnoj ukorenjenosti, mada ne i da ga napusti. Koncept socijalnih mreža treba da bude uključen u eksplanatorni okvir, koji ipak prvenstveno usmerava pažnju na dublje uzroke institucionalnih promena koji se nalaze u širim društvenim strukturama ključnih ekonomskih institucija i koje upravljaju ekonomskim životom (Ibid).

Savremeno doba globalnog kapitalizma karakterišu dalekosežne institucionalne promene, ne samo u nekadašnjim socijalističkim društvima koja prolaze tranziciju ka tržišnim ekonomijama, već i u razvijenim društvima kapitalizma u kojima se pretpostavke o ulozi države blagostanja i društvenog ustrojstva nalaze pred izazovom tekućih društvenih transformacija uzrokovanih globalizacijom. Ekonomska sociologija sa svojom tradicijom teorijski zasnovanih empirijskih istraživanja, prema mišljenju autora, dobro je pozicionirana da omogući napredak u razumevanju ekonomskih institucija modernog kapitalizma. Umesto da podrazumevaju značaj institucija, ekonomski sociolozi teže da objasne kako i zašto institucije obezbeđuju okvir ili aranžmane koji upravljaju ekonomskim akcijama i opisuju mehanizme koji dovode do kontinuiteta ili diskontinuiteta u institucionalnim strukturama. Time se pažnja usmerava na komparativnu analizu političkih i ekonomskih institucija koje čine osnovu modernog kapitalizma. Polanjijska ekonomska sociologija osvetlila je dva centralna stuba institucionalnih osnova modernog kapitalizma: centralizovanu državu (posebno njene zakonske i regulatorne sisteme) i tržište kao instituciju razmene. Ove dve institucije su međupovezane sa svim drugim ključnim institucijama kapitalizma i imaju odlučujuću ulogu u oblikovanju struktura vlasničkih prava, kvaliteta finansijskih institucija (banaka i tržišta kapitala), kao i inicijativa za akumulaciju kapitala, investicije i preduzetništvo. Ekonomska sociologija kapitalizma treba da istražuje konkretne oblike povezanosti između političkih i ekonomskih aktera i načina na koje različiti vidovi njihove povezanosti utiču na ekonomske aktivnosti.

U nastojanju da ponude adekvatnu sociološku definiciju institucija, Ni i Svedberg kritikuju poimanje institucija kao apstraktnih pravila svojstveno novoj institucionalnoj ekonomiji. Prema njihovom mišljenju, institucije suštinski uključuju aktere (bilo kao pojedince ili organizacije) koji teže ostvarenju realnih interesa u konkretnim institucionalnim strukturama. Institucije predstavljaju «mreže međupovezanih neformalnih i formalnih normi koje upravljaju socijalnim odnosima a u okviru kojih akteri teže ostvarenju legitimnih interesa» (Ibid: XXXVIII). Institucije dakle, ne predstavljaju samo ograničenja koja su postavili određeni društveni akteri, već su socijalne strukture koje obezbeđuju okvir za kolektivnu akciju oblikujući interese i odnose aktera. Iz ove definicije sledi da institucionalna promena ne podrazumeva jednostavno promenu u formalnim pravilima, već suštinsko rekonfigurisanje interesa i odnosa moći preko politika, delovanja socijalnih pokreta i sl. Autori smatraju da ovakva koncepcija institucija i institucionalne promene obezbeđuje analitičku polugu u razumevanju institucionalnih promena velikog obima, na primer tranzicije iz državnog socijalizma u kapitalizam.

Sadržaj zbornika organizovan je tako da ponudi tekstove koji omogućuju da se objedine elementi teorije i nalazi empirijskih istraživanja koja se smatraju doprinosom razvoja ekonomske sociologije u pravcu komparativne institucionalne analize kapitalizma. Kao predgovor publikovan je tekst ekonomskog istoričara Avnera Grifa «Institucije, tržišta i igre» u kome autor poredi definicije pojma institucije u okviru različitih disciplinarnih i teorijskih pristupa. On sam ih definiše kao «sistem takvih socijalnih faktora (institucionalnih elemenata) koji zajedno generišu regularnost ponašanja... Institucija motiviše, omogućava i vodi pojedince na posebnim socijalnim položajima da slede jedno pravilo ponašanja među mnogim tehnološki dostupnim» (Ibid: XIII). Prema autorovom mišljenju, ovakva definicija premošćuje jaz između akterskog i strukturnog pristupa, zato što ističe da su institucije ljudska tvorevina, ali su istovremeno spoljnje za svakog pojedinca na čije ponašanje utiču.

Ocenjuje da se u novije vreme teorija igara pojavila kao korisni analitički okvir za izučavanje verovanja i normi kao institucionalnih elemenata spoljnjih za svakog pojedinca, a ipak generisanih njihovom akcijom.

Preostalih 16 tekstova organizovano je u tri tematske celine. Prva, pod nazivom «Novo proučavanje kapitalizma» (The New Study of Capitalism) okuplja radove koji se bave ključnim pitanjima i problemima u izučavanju kapitalizma; druga sa podnaslovom «Institucije američkog kapitalizma» (Institutions of American Capitalism) tekstove u kojima se analiziraju pojedini aspekti američkog kapitalizma, kao «vodeće svetske kapitalističke ekonomije»; dok se u trećoj, naslovljenoj, «Globalna transformacija i institucionalna promena» (Global Transformation and Institutional Change) pažnja autora usmerava na pitanje konvergencije u kontekstu globalne transformacije kapitalizma sa nastojanjem da ponudi objašnjenja institucionalnih promena. Prema oceni urednika zbornika, ovakva tematska usmerenost radova treba da ponudi smernice za razvoj novog institucionalizma u ekonomskoj sociologiji koji bi trebalo da predstavlja buduće polje razvoja discipline.

U tekstu «Ekonomska sociologija kapitalizma: uvod i agenda», Ričard Svedberg još jednom naglašava razlike između ekonomskog i sociološkog pristupa u proučavanju uloge institucija u oblikovanju ekonomske akcije, i ističe značaj obnove institucionalne analize u ekonomskoj sociologiji. Pritom, autor naglašava da u ekonomskoj sociologiji kapitalizma naglasak nije na socijalnim posledicama kapitalizma, već na kapitalizmu kao ekonomskom sistemu za sebe, na preduzećima, bankama, tržištima i drugim ekonomskim institucijama koje čine jezgro ekonomije. On ističe da izučavanje kapitalizma kao ekonomskog sistema treba da se odvija na dva nivoa: na individualnom i srednjem nivou potrebno je opisati pokretače u svakom posebnom elementu kapitalističkog ekonomskog sistema, da bi se uočile osnovne veze između različitih delova ekonomije; na makro nivou potrebno je analizirati i objasniti opštu logiku kapitalizma. Analitička polazna osnova ekonomske sociologije kapitalizma je pretpostavka da interesi usmeravaju akcije pojedinaca, a da ti interesi dolaze u međusobnu interakciju na vrlo specifičan način u kapitalizmu. Institucije predstavljaju relativno trajne konstelacije interesa i socijalnih odnosa.

U tekstu pod nazivom «Kapitalizam i ekonomski rast», Daglas Nort, institucionalni ekonomista, nobelovac (koji u svojim radovima često integriše klasične sociološke teme sa ekonomijom troškova transakcije kako bi objasnio ekonomsko delovanje), razmatra razlike u razvojnom potencijalu pojedinih društava. On raspravlja o tome šta predstavlja dinamički ekonomski rast i postavlja pitanje zašto neke zemlje napreduju brzo, dok druge zaostaju. Ključ za objašnjenje različitog razvojnog potencijala nalazi u različitim institucionalnim strukturama. Društva dinamičnog rasta karakterišu institucije koje se temelje na inicijativama podsticajnim za povećanje produktivnosti. U tekstu «Organizaciona dinamika institucionalne promene: politizovani kapitalizam u Kini», Viktor Ni izlaže kritiku Nortove teorije institucionalne promene zbog pretpostavke da organizacijski akteri spontano odgovaraju na tržišne inicijative. On smatra da objašnjenje institucionalnih promena mora da uzme u obzir različite koncepcije organizacione dinamike, kako one koje ukazuju na strukturnu inerciju organizacija, tako i one koje ističu ulogu socijalnih mreža nastalih u uslovima dinamičnih promena koje se suprotstavljaju ranije uspostavljenim normama. Njegova kritika ograničenja Nortove teorije institucionalne promene utemeljena je na istraživanju novijih napora da se uspostavi državni kapitalizam u Kini. Naime, Zakon o preduzećima usvojen 1994. godine promenio je strukturu vlasničkih prava državnih preduzeća prema modelu zapadnih

korporacija. Ni u analizi kombinuje pristup ekonomske sociologije i organizacione ekologije ističući da se novoosnovane organizacije i nove organizacijske forme najbrže adaptiraju rapidnim promenama u institucionalnom okruženju.

Frensis Fukujama u tekstu o modernosti postindustrijskog kapitalizma takođe kritikuje neoklasičnu ekonomsku pretpostavku o racionalnoj optimizaciji koja ne nudi osnovu za objašnjenje ključnih elemenata modernog postindustrijskog kapitalizma. Fukujama ističe da «dilema zatvorenika» u teoriji racionalnog izbora nudi bolju polaznu osnovu za razumevanje institucija utemeljenih na normama reciprociteta i strateškim interakcijama. Međutim, autor ističe da saradnja i poverenje na kojima je izgrađena većina modernih institucija imaju neracionalno poreklo u religiji, tradiciji i istoriji. Fukujama zaključuje da adekvatno objašnjenje institucionalnog poretka modernog kapitalizma ostaje izvan dometa neoklasične ekonomije i postaje dostupno samo preko ekonomske sociologije.

Tekst Pitera Evansa «Izazovi institucionalnog zaokreta: nove interdisciplinarne mogućnosti u teoriji razvoja» najbliži je u uvodu najavljenom komparativnoj analizi kapitalizma. Evans ukazuje na «institucionalni zaokret» u ekonomskoj analizi razvoja i postavlja pitanje šta je to što novi sociološki institucionalizam može da ponudi da bi se prevladala ograničenja ekonomske teorije razvoja. Evans tvrdi da problem u vodećoj ekonomskoj misli jeste «fundamentalizam kapitala» (capital fundamentalism), teorija prema kojoj siromašne zemlje mogu da uhvate korak sa razvijenim ekonomijama pre svega putem povećanja štednje, otvaranja tržišta kapitala i privlačenja stranih investicija. Problem je u tome, smatra Evans, što ovakav dominantni pristup ne daje efekte kada se primeni na politiku razvoja. Isti problem uočava i kod novije teorije rasta, koja naglašava ulogu tehnologije i ljudskog kapitala u generisanju ekonomskog rasta. Prema Evansu, institucionalni zaokret u ekonomiji razvoja nastaje kao reakcija na shvatanje da dominantna razvojna ekonomija nije bila u stanju da generiše efektivne politike za siromašne zemlje.

Druga tematska celina zbornika sadrži tekstove koji predstavljaju analitičke deskripcije nekih od glavnih ekonomskih institucija u savremenom američkom kapitalizmu. Nil Fligstein se u duhu svojih ranijih tekstova i u ovom tekstu («Države, tržišta i ekonomski rast») bavi analizom uloge države u oblikovanju tržišta, posebno usmeravajući pažnju na forme korporacija koje se uspostavljaju na tržištima visokih tehnologija. Džon Frimen («Preduzetnički kapital i moderni kapitalizam») analizira preduzetnički kapital kao ekonomsku instituciju koja je odigrala ključnu ulogu u generisanju dinamičnog rasta novih industrija visoke tehnologije. Autor pokazuje na koji način se preduzetnički kapital usmeravao ka osnivanju novih firmi uz finansijsku podršku primenjenih tehnoloških istraživanja i inovacija. Oslanjajući se na nalaze istraživanje o preduzetništvu u Silikonskoj dolini autor opisuje načine na koje preduzetničke firme upravljaju rizicima investirajući kapital u nove firme, oblike delovanja u kontekstu propisa postavljenih poreskim zakonima, povezanost sa finansijskim institucijama, i sl. Džejsms Baron i Majkl Hanan («Ekonomska sociologija organizacijskog preduzetništva: Lekcije stanfordskog projekta o novim kompanijama») saopštavaju nalaze iz stanfordskog istraživanja o novim kompanijama koje osnivaju stručnjaci u oblasti novih tehnologija, ali uz finansijsku i stručnu pomoć preduzetnika. Autori su ustanovili izrazitu raznolikost u organizacionim modelima kod kompanija iz uzorka i uočili da početni organizacijski oblik teži da se dugotrajno održi i ispoljava u raznovrsnim praksama organizacija.

Mičel Abolafia («Razumevanje recesije: Prema interpretativnoj teoriji ekonomske akcije») analizira jednu od ključnih institucija američkog kapitalizma – Banku federalnih rezervi koja je nadležna za nadzor monetarne politike u SAD. Proučavajući transkripte sastanaka guvernera banke održanih između 1982. i 1992. Abolafia opisuje načine na koje se u ovoj instituciji preispitivala aktuelna ekonomska politika i na koje su oblikovani signali o promenama u monetarnoj politici koji su upućivani ekonomskim akterima.

Dva sledeća teksta daju doprinos ekonomskoj sociologiji interneta koja predstavlja najvažniju primenu tehnologije znanja u američkom kapitalizmu a koja je proširila uticaj na globalnu ekonomiju velikim delom šireći granice tržišta, ubrzavajući globalnu podelu rada i omogućujući trenutnu difuziju informacija na svetskom nivou. Dimadio i Koen («Informaciona nejednakost i mrežne vrednosti: komparativno proučavanje difuzije televizije i interneta») ističu da ekonomska sociologija mora obratiti pažnju na dobra koja poseduju mrežne vrednosti (vrednost za korisnika zavisi od toga koliko drugih korisnika postoji u mreži). Njihova analiza predstavlja komparativnu analizu rane difuzije televizije sa difuzijom interneta. Ko Kuvabara («Afektivna povezanost na elektronskim tržištima: sociološka studija e-bay») analizira podatke sa najveće internet aukcije e-bay i pokazuje kako depersonalizovanost elektronskog tržišta dovodi do uspostavljanja institucije elektronskog povratnog odgovora koji omogućuje stvaranje neformalne osnove poverenja na internetu, kao i ličnog ugleda i emocija koje su se ranije mogle tradicionalno naći u transakcijama na lokalnim tržištima. Autor ukazuje da, iako je tehnologija izrazito moderna, institucionalna struktura elektronskog tržišta sadrži elemente koji su deo većine klasičnih tržišta.

Napokon, Viviana Zelizer («Kola unutar kapitalizma») analizira pojave na marginama kapitalističke ekonomije, kao što su formiranje specifičnih oblika neformalnih novčanih fondova sa ciljem udruživanja resursa i uspostavljanja solidarnosti, distribucija usluga nege i sl. Ona prati ove transakcije uočavajući da se kroz date oblike razmene formiraju posebna kola (circuits) kroz koja dati resursi teku obezbeđujući akterima unutar kola funkcije koje ne mogu da obezbede preko formalnog tržišta.

Treća tematska celina zbornika sadrži poglavlja koja analiziraju pojedine aspekte globalizacije i njome uslovljenih institucionalnih promena. Snage globalizacije manifestovane u brzom premeštanju proizvodnje, obrtu u dominantnim tehnologijama, tokovima investicionog kapitala i visokom obimu međunarodnih migracija ka razvijenim kapitalističkim društvima - doveli su do nove ere u razvoju svetske kapitalističke ekonomije. Tekst Ane Li Saksenijan («Dinamika kapitalizma i kretanje mozgova: kineska industrija čipova i trougao Silikonska dolina-Hsinču-Šangaj») se primarno bavi globalnom difuzijom visoke tehnologije i stvaranjem transnacionalnih mreža migranata (preduzetnika i inženjera) koji povezuju firme u Silikonskoj dolini u SAD sa pogonima specijalizovanim za visoke tehnologije na Tajvanu i u Kini. Ona zapaža da ovi transnacionalni akteri, umesto da se direktno takmiče sa silikonskim firmama, češće biraju da posluju u specijalizovanim nišama koje dopunjuju američku industriju visoke tehnologije. Na taj način Tajvan i Kina stiču kapacitete za autonomni tehnološki razvoj u svojim specijalizovanim nišama, inovirajući informacione tehnologije i organizacijske modele razvijene u američkim firmama.

Džerald Dejvis i Kristofer Markis («Globalizacija tržišta akcija i konvergencija u korporativnom upravljanju») ispituju u kojoj meri se u uslovima globalizacije mogu pronaći dokazi o organizacijskom izomorfizmu, odnosno globalnom prenošenju modela američkih korporacija, na koje često ukazuju ekonomisti i ekonomski institucionalisti. Autori nalaze da

empirijski dokazi ne potvrđuju pretpostavke o izomorfizmu, već pre pretpostavke o organizacijskim i institucionalnim inercijama. Argumentovano pokazuju da se čak i u uslovima pozitivnih tržišnih inicijativa i direktnih podsticaja, model američkog korporativnog upravljanja teško prenosi u druge društvene i kulturne kontekste. Džon Kembel («Fiskalna sociologija u eri globalizacije: poređenje poreskih režima u razvijenim kapitalističkim zemljama») na sličan način ispituje odnos između globalizacije tržišta i konvergencije u nacionalnim poreskim politikama. Njegove analize poreskih režima u razvijenim kapitalističkim ekonomijama ne potvrđuju procese konvergencije koje često ističu autori u argumentovanju takozvane «trke do dna». Autor tvrdi da se institucionalne strukture ne adaptiraju lako na promene u relativnim cenama u svetskoj ekonomiji, jer su institucionalne strukture proizvod nacionalnih politika i lokalnih poslovnih interesa koji, kada se jednom ustoliče, teže da ispolje snažnu inerciju. Meri Brajnton («Nevolja u Raju: Institucije u japanskoj ekonomiji i tržište rada za mlade») analizira institucionalne aranžmane u Japanu kojima se obezbeđuje prelazak mladih iz školovanja ka tržištu rada, ispitujući njihovu ulogu u brzom ekonomskom rastu koji je ovo društvo zabeležilo poslednjih decenija 20. veka.

Pojava prikazanog zbornika naišla je na relativno široko odobravanje među ekonomskim sociolozima i naučnicima srodnih i bliskih disciplina. Prepoznavanje potrebe da se ekonomska sociologija pomeri prema makro nivou analize, makar ona bila ograničena samo na kapitalističko društvo ili kapitalističku ekonomiju, svakako je vredna hvale, pogotovo ako se uzme u obzir da je u vreme izlaska publikacije Nova politička ekonomija uspela da ponudi značajno smelije, kvalitetnije i sistematičnije analize globalnih ekonomskih fenomena. Osnovni je, međutim, utisak da, uprkos željama autora, i kvalitetnoj uvodnoj raspravi o ulozu društvenih institucija u oblikovanju ekonomskih fenomena, zbornik, u celini, nije učinio iskorak u željenom pravcu, a da su i naredne godine pokazale deficit sistematskih, makro, komparativnih analiza kapitalističkog sistema. Iako tekstovi u zborniku nesumnjivo predstavljaju značajan doprinos raspravama o različitim institucijama savremenog kapitalizma, zbornik kao celina nije ponudio dovoljno dobru polaznu osnovu za disciplinarni zaokret. Naime, tekstovi u prvom delu više su usmereni na polemiku sa neoklasičnim i institucionalnim ekonomistima nego što nude zaista sistematske komparativne analize kapitalističkih institucija. Uprkos tome, može se zaključiti da ovi prilozi nude važne temeljne definicije i teorijsko-metodološke «instrukcije» koje bi mogle pružiti plodno tle za budući razvoj sistematskih komparativnih analiza. Međutim, već u drugom delu početne intencije urednika zbornika su značajno zapostavljene, pre svega zbog izrazite usmerenosti isključivo na američke ekonomske institucije, na studije slučaja i teme koje samo fragmentarno dotiču pojedine aspekte (češće marginalne nego ključne) američkog ekonomskog sistema. U sličnom duhu, treći deo nudi takođe fragmentarne pokušaje komparativne analize ekonomskih institucija u kontekstu globalizacije.

Hvale vredna namera urednika zbornika da podstaknu komparativnu institucionalnu analizu kapitalizma u kontekstu globalizacije čini se nije adekvatno poduprta izabranim tekstovima, što je još jače ukazalo na nedovoljnu spremnost vodećih autora u ekonomskoj sociologiji da se sistematski, globalno i komparativno analiziraju različite forme kapitalističkih ekonomskih sistema. Preciznosti radi, veoma je važno napomenuti da svaki pojedinačni tekst u zborniku predstavlja interesantnu i svakako vrednu analizu posebnih

fenomena. Radi se o tome da sadržinski dati tekstovi ne uspevaju da ponude dovoljno solidnu osnovu za nameravani podsticaj zaokreta u ekonomskoj sociologiji.

U periodu nakon objavljivanja zbornika o Ekonomskoj sociologiji kapitalizma ne zapažaju se snažnija nastojanja da se ostvari predloženi razvoj discipline ka makro i komparativnom nivou. Time ekonomska sociologija propušta da svoj početni kapital oplodi i ponudi složenija objašnjenja savremenih procesa transformacije kapitalističkih ekonomija, njihove interakcije sa drugim podsistemima, institucijama globalnih društava. Osim toga, iako autori eksplicitno ističu da predmet ekonomske sociologije nije proučavanje socijalnih posledica ekonomije kapitalizma, zanemarivanje socijalnih posledica koje se u različitim formama reflektuju na strukturni i institucionalni kontekst ekonomije, ili se javljaju kao nove varijable neposredno u ekonomskom sistemu, svakako osiromašuje i samu analizu ekonomskih fenomena. Bez analize posledica ekonomskog sistema ne može se ostvariti ni analiza uzroka oblikovanja ekonomskih fenomena, pogotovo ona koja pretenduje da uključi u razmatranje interese i delanje socijalnih aktera u oblikovanju institucija. U izvesnoj meri, ekonomska sociologija bi mogla da sledi primer nove političke ekonomije, koja već deceniju i po nudi plodne analize globalnih trendova razvoja i nejednakosti, uzimajući u obzir međudejstvo strukture i akcije, politike i empirijskih tokova, a ne ispuštajući iz vida značaj istorijskih nasleđa i institucionalnih sklopova (up. Payne, 2006).

Literatura

- Bolčić, S. (2004) "Nove tendencije u američkoj ekonomskoj sociologiji", *Sociologija* 2: 125-142
- Burt, R. (1982) *Toward a Structural Theory of Action: Network Models of Social Structure, Perception, and Action*, New York: Academic Press.
- Granovetter, M. (1985) "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness", *American Journal of Sociology* 91 (3): 481–510.
- Granovetter, M, Swedberg, R. (1992) *The Sociology of Economic Life*, Westview Press, Boulder CO.
- Guillen, M. et al (2002) "The Revival of Economic Sociology", in Guillen, M. et al, *The New Economic Sociology: Developments in an Emerging Field*, Russel Sage Foundation, New York
- Nee, Victor and Richard Swedberg (Eds.) (2005) *The Economic Sociology of Capitalism*, Princeton University Press, New Jersey
- Payne, A. (2006) *Key Debates in New Political Economy*, Routledge, London.
- Smelser, N, Swedberg, R. (1994) *The Handbook of Economic Sociology*, Princeton University Press.
- Swedberg, R. (1997) "New Economic Sociology: What Has Been Accomplished? What Is Ahead?", *Acta Sociologica* 40: 161-182.
- White, H. C., 1981, "Where Do Markets Come from?" *American Journal of Sociology*, 87 (3): 517-548.